

Mirvari Qəhrəmanova
Bakı Dövlət Universiteti
(Azərbaycan)
MIRVARI.QAHRAMANOVA@mail.ru

ŞİRVANLI AŞIQ ƏLİAĞANIN İRSİNİN POETİK TƏCƏSSÜMÜ

Açar sözlər: Şirvan aşiq məktəbi, Aşiq Əlağa, aşiq şeiri, poetik təcəssüm, ustad, improvizasiya, ənənə, milli-mənəvi dəyər

Şirvan aşiq məktəbinin layiqli nümayəndələrindən biri də Aşiq Əliğa Şirvanlıdır. Sənət şəcərəsinə görə Şirvanın ustad sənətkarlarının nəslinə mənsub olan Aşiq Əliğanın sənət yolu müasir Şirvan aşıqlığının ən mükəmməl sənət ənənələrini davam etdirməsilə diqqəti çəkir. Aşiq Əliğa müasir Şirvan aşıqlarına xas olan saz, söz və ifaçılıq ənənələrini öz yaradıcılığında davam etdirmiş və bu möhtəşəm irsi daha da zənginləşdirmişdir. Onun yaradıcılığında diqqəti çəkən məqamlardan biri budur ki, şeirdə, poeziyada ifadə olunan Şirvanın təbii gözəlliyi, insan mənəviyyatının gözəlliyi və bunları ən nikbin və kamil bir şəkildə tərənnüm edən sənət gözəlliyi harmoniya yaradır (1).

Ozan, Dədə, Ustad kimi yüksək adlarla adlanmış müasir aşıqlar orta əsrlərdə sufi dünyagörüşün yorulmaz təbliğatçıları olsa da az sonra sufiliyin ilahi ideali tədricən real-estetik ideala çevrilir. “Zaman-zaman sufi təkkələrin, zaviyələrin, ocaqların sıradan çıxması ilə əlaqədar Azərbaycan aşiq sənəti az bir zaman mövcud olmuş mistik ritual ifaçılığı funksiyasını itirir və sırf sənətçiyyə çevrilir” (2). Lakin təsəvvüf ideyaları heç də yaddan çıxmır, bu günün özündə belə müasir aşıqlarımızın yaradıcılığında da özünü göstərir. Ürfan Aşiq Əliğanın yaradıcılığında da hiss olunur:

Hərif-hərif yoxlanılıb, gəzilib,
Üç müqəddəs sıra ilə düzülüb.
Löhuhda qələmə belə yazılıbn,
Tək Allah, Məhəmməd, Əlidir, Əli.

Şirvan aşiq məktəbi müəyyən aspektlərdən araşdırılsa da, bu sənət ocağının dastan yaradıcılığı, həmçinin poeziyası, mənəvi dəyərlərin fəlsəfi-estetik konteksti, demək olar ki, öyrənilməmişdir. Aşiq Əliğanın poeziyasına diqqət yetirdikdə estetik duyğu ilə əxlaq duyğusunun vəhdət təşkil etməsi aydınca seçilir.

Klassik ənənədən bəhrələnən Əliğa şeiriyyətində gözəllik anlayışı və onun tərənnümü əslində əxlaq təmizliyinin, mənəviyyat ucalığının vəsfinə yönəlib. Mətnə fiziki gözəllikdən bəhs olunsa belə əslində insan mənəviyyatının özəlliyinə xidmət etdiyini göstərir:

Güllər içində tər güldü,
Öz gülümə qurban olum.

Qədir bilən əhli-haldı,
Sevgilimə qurban olum.

Tanrı könlümdən halıdır,
Sinəm hikmətlə doludur.
Yolum hidayət yoludur,
Düz yoluma qurban olum.

Elin danışan dili, xalqın və millətin ruhuna, qəlbinə yaxın olan el şairi Əliğa Qasimov şeirlərində insani keyfiyyətləri – paklığı, mərdliyi və saf məhəbbəti tərənnüm etdikcə, eyni zamanda öz əxlaqi-estetik idealını təsdiqləmiş olur.

İnsan olmaz hər bir adam,
Namərdə, nakəsə yadam.
Həssas, huşyar sənətkaram,
Hər sözümdə isbatım var.

Nə tapıb düz yolun azan,
Ona-buna quyu qazan.
Dərk edirəm Tanrı yazan,
Mənim halal qismətim var.
Aşiq Əliğa Şirvanlı,
Düz ilqarlı, düz ünvanlı.
Sadə, nəcib istiqanlı,
Şirin sözüm, söhbətim var.

Azərbaycan xalq yaradıcılığında mənəvi gözəlliyin aşiq şeirində təsviri gerçəkliyin gözəlliyinə, yüksək mənəviyyətə, kamilliyə can atmaq kimi məsələlərlə bağlıdır. Burada estetik hiss, duyğu, həyəcan, zövq kimi estetik münasibətlərə geniş meydan verilir.

Həm də bütün bu təsvirlər estetik idealın təcəssümünə xidmət edir. Estetik ideal bir meyar kimi mənəviyyət aləminin gözəllik qanunlarını təsdiqləyir. Ona görə də aşiq poeziyasının estetik problemlərindən danışarkən “mənəvi gözəllik” məsələsi ön plana keçir (3).

Qara gözlü, qələm qaşlı,
Bir vəfalı yarın ola.
Bəyaz sinə, qulac saçlı,
Gözəl vəfadarın ola.

Dodağından axa balı,
Şəkər, şərbət ola dili.
Zənəxdanda qoşa xalı,
Böylə gülüzarın ola.

Əliağa, sevmə dünyanı,
Saqın, yoxdu etibarı.
Sevgidir eşqin baharı,
Gəşt et, dolan bu diyarı,
Bəlkə xoş güzərin ola.

Aşıq Əliağanın poeziyasını təhlil edərkən onun zəngin mənəvi dəyərlər arsenalının aşağıdakı formada təsnifatını müəyyən etdik.

a) Dünyəvi dəyərlər

b) Dini dəyərlər

a) kateqoriyasına aid edilən şeirlərində nəsihətlər, ibrətamiz kəlamlar, hikmətli məcazlar üstünlük təşkil edir. Aşıq olduğu gözəl məkanlarda gördüyü gözəlliyi və həmin yerin ən yaxşı insanlarını şeiriyyətə gətirib. Sənətkar bir növ dünyəvi şeirlərinin özündə belə ədəb-ərkan konsepsiyasını ortaya qoya bilmişdir.

b) kateqoriyasına aid şeirlər əsasən Həzrəti Əlinin mədhi, imamlarımız haqqında çox mənalı növhələr və epitafiyalar vardır. Ümumiyyətlə, aşığın dini mövzuda yazdığı şeirlər mərsiyə janrına çox yaxındır. Mərsiyələri də Azərbaycan poeziyasında insan qəlbinə sirayət edən, mənəvi saflaşmaya xidmət edən ən mükəmməl janrlardan hesab etmək olar.

Aşıq oldum üç müqəddəs adına,
Tək Allah, Məhəmməd, Əlidir, Əli.
Mömulərin imdadına yetişən,
Tək Allah, Məhəmməd, Əlidir, Əli.

Ərşin-fərşin, yerin, göyün ləngəri,
Hikmət fəzilətin sirri-məzhəri,
Mömulələrin səhih yol göstərəni,
Tək Allah, Məhəmməd, Əlidir, Əli.

Hax sözünü mərd-mərdanə söyləyən,
Enib rəhmət dəryasında boylayan,
Kövsərin üstündə saqi paylayan,
Peyğəmbər vəsisi Əlidir, Əli.
Və yaxud

Mən aşıqəm mərdanə,
Mərđi doğar mərd ana.
Könül, sən axşam-səhər,
Sığın şahı-mərdanə.

Aşıq Əliağanın lirik şeirlərində ülvə və dəruni bir sevgi özünü göstərir. O, “Qadasın aldığım”, “Həyalı məndən”, “Gözəldi” kimi şeirlərində qəlbənin dərinliyində özünə məskən salmış təmiz sevgi duyğularını tərənnüm etmişdir. Aşıq Əliağanın lirikası klassik aşıq şeiri ilə həmahənglik təşkil edir. Lakin bəzi şeirlərində “sovetizm”lər var ki, bu da öz dövrünə məxsus pafoslarla

müşayiət olunur.

Aşığın yaradıcılığında Şirvan aşiq məktəbi üçün ənənəvi olan qıfılənd, hərbə-zorba və deyişmə aşiq şeiri şəkillərində də rast gəlinir. Şeirələrindən göründüyü kimi, Aşiq Əliəğa ulu Şirvani ürəkdən sevmiş, onun bərəkətli çöllərini, şiş qayalarını, uca-uca dağlarını tərənnüm etməklə yanaşı, həmçinin vətən nemətlərini və vətən övladlarının qonaqpərvərliyini, açıqürəkliyini də qələmə almış, sazı sinəsinə basıb vəsf etmişdir.

Aşiq Əliəğa özündən əvvəl yaşayıb-yaratmış klassik aşıqlara da şeirlər həsr etmişdir. Bu qismə Aşiq Alı, Aşiq Ələsəgər, Aşiq Şakir, Aşiq Məmmədəğa, Aşiq Pənah aiddir. Həyatın hər bir çətinliyi ilə rastlaşan aşiq ustadnamə şeir şəklində də nümunələrini yaratmışdır.

Bir qoca söylədi mənə müfəssəl,
Neçə zimistan, neçə yaz görmüşəm.
Oğul, səndən qabaq neçə min il əvvəl,
Neçə-neçə şirin avaz görmüşəm.

Aşiq Əliəğa Şirvanlının poeziyası milli-mənəvi dəyərlərimizin poetik tərənnümü ilə zəngindir. O, bir aşiq olaraq kökə bağlı olan ənənələrin daşıyıcısı kimi dəyərli olduğunu təsdiq etmiş, bildiklərini də kommunikativ sferaya inteqrasiya etmişdir. Aşiq hər hansı bir dastanı dəyərəkən keçmiş müasirləşdirir, özü bir növ dastandakı obrazlara çevrilir. İpək qarını elə sığalla danışır ki, dinləyicini sanki tumarlayır, napak qarını şübhəli, qorxulu, elə vahiməylə danışır ki, elə bil bu saat səni nəşə qorxunc bir həşərat sancacaq və s.

Əliəğa Şirvan aşiq sənətində klassik dastançılıq ənənələrini davam etdirən, gözəl nağılcılıq və bəy tərifi ilə seçilən sənətkarlardan olmuşdur. O, bir sənətkar subyekt olaraq özündən əvvəlki ustad aşıqların söylədiklərini hifz edib saxlayır, onlara öz səviyyəsində yenidən vətəndaşlıq qazandırır, söyləyərək yaddaşlara ötürür və bildiklərinə bir növ sosial mahiyyət qazandırır.

Məşhur ədəbiyyatşünas alim F.Qasımzadə öz dövrünün aşığını aşağıdakı formada xarakterizə edirdi.

“Xalq aşığı əlində sazı kəndləri dolaşır, toylarda, bayram və ayinlərdə, elin qurduğu kef və şadlıq məclislərində iştirak edir, saz çalır, nəğmə və dastan qoşur, oxuduğu lirik şeirlərlə xalqın ruhuna və əxlaqına nəcib duyğular aşılrayır. Saz aşığı bütün varlığı ilə xalqa bağlıdır. O, öz xalqı ilə bir yerdə qaynayıb-qarışır, onun sevinc və kədərinə şərik olur, onunla birgə nəfəs alır (4).

Şirvan aşıqlarına alimin qeyd etdiklərinin birinci hissəsini deyil, ikinci hissəsini şamil etmək olar. Çünki Şirvan aşığı heç vaxt saz götürüb kənbəkənd gəzməyib. Düzdür, toylarda, kütləvi tədbirlərdə iştirak ediblər. Bütün dövrlərdə Şirvan aşiq məktəbi öz möhtəşəm tarixi qaynaqları üzərində duruş gətirmiş, “hələlik bizə məlum olan ilkin ustad Molla Qasımın adı ilə bağlı ənənələri qoruyub saxlamışdır” (5).

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, el şənlikləri və əsasən də toylar aşıqsız olmazmış. Aşiq toyda tək-cə oxumaq üçün deyil, həm də bəy və gəlini tərif etmək, onlara xeyir-dua vermək üçün vacib persona kimi iştirak etmişdir.

Bütün sənətkarlar toylarda sınaqdan çıxmış, püxtələşmişlər. Çünki toy ictimai məzmun daşıyan bir hadisəyə çevrilmişdir. Ənənəvi toylarını repertuarında, rəqslərin, dastan gecələrinin, deyişmələrin xüsusi yer tutduğunu, cəddər, gülüş növlərinin keçirilməsini nəzərə alsaq, onda Azərbaycan toyunun məzmunu, əhatə dairəsi ilə az da olsa tanış olmaq imkanı əldə etmiş olarıq. Camaat, yeniyetmə və gənclərin rəqs etdiyi həmişə toylar olub. Şıdırgı oynayanlar tək-

tək, yaxud iki-iki, həmrəylik nümayiş etdirəndə isə yallı oynayırdılar. Etnoqraflarımız düzgün olaraq toy mərasiminə xalqımızın ilk filarmoniyası, ilk teatrı kimi yanaşmışlar.

Görkəmli alim Q.Cavadov Azərbaycan toyları haqqında çox müfəssəl və geniş məqalələrlə çıxış etmişdir.

Akademik Məmməd Arif Dadaşzadə Azərbaycan toylarını belə xarakterizə edirdi: “Toy xalq məişət əyləncələrinin ən kütləvisi və ən məşhurdur. Toy adı evlənmə mərasimi çərçivəsindən çıxaraq, xüsusən kənd yerlərində, ictimai-mədəni bir əyləncəyə çevrilir. Toyun öz daxili aləmi vardır. Orada nümayiş etdirilən əyləncə və oyunların repertuarı genişdir. Kukladan tutmuş cıdırı qədər müxtəlif əyləncələr toyda nümayiş etdirilir”(6).

Dastan söylədikdə və bəy tərifi zamanı aşiq meydana girəndə xalq teatrının elementləri aydınca hiss olunur. Hər aşiqin da bir cür təhkiyə üsulu və özünün toy aparmaq üslubu olur. Burada aşiqin hazırcavablığı və improvizasiya qabiliyyəti də olmalıdır. Bir də görürsən aşiq zaman və məkan anlayışına öz “ilmə”lərini toxuyur. O, dastan qəhrəmanlarını bu günümüzdə, lap elə olduğumuz məkana gətirir. Aşiq Əliağa Şirvanlıda improvizədə çox güclü istedadla tənzimlənir.

Aşiq Əliağa bu gün də ustadlarımızdan miras qalan sazlı, sözlü, ecazkar gözəlliyi ilə qəlbləri fəth edən aşiq sənətini yaşadır, xalqımızın bu ulu yadigarını qoruyur, yeni-yeni şeirləri ilə mənəvi dünyamızın dərinliklərinə nüfuz edir, ruhumuzu oxşayan sənət inciləri yaradaraq milli-mənəvi varlığımızın sabaha, gələcəyə və gələcək nəsillərə saf və təmiz bir şəkildə, daha estetik bir mükəmməllikdə gedib çata bilməsi üçün sənət axtrışlarını böyük bir şövqlə davam etdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qalib Sayılov. Şirvan aşıqları. Bakı, Araz, 2007, 276 s.
2. Hüseyin İsmayılov. Göyçə aşiq mühiti: təşəkkülü və inkişafı. Bakı, 2002.
3. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri. Bakı, 2006.
4. F. Qasımzadə. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1974.
5. Azad Nəbiyev. Azərbaycan aşiq məktəbləri. Bakı, 2004.
6. M. A. Dadaşzadə. Azərbaycanda xalq teatrı. 2-“Ədəbiyyat məcmuəsi”, 1c. Bakı, 1945.

REFERENCES

1. G.Sayılov. Shirvan ashuqs. Baku, Araz, 2007, 276 p.
2. H.Ismailov. Goyche ashuq school: formation and activity. Baku, 2002
3. Regional characteristics of Azerbaijan folk. Baku, 2006
4. Gassimzadeh F. The history of Azerbaijan literature. Baku. 1974
5. A.Nabiyev. Azerbaijan ashuq schools. Baku, 2004
6. M.A.Dadashzadeh. Azerbaijan people's theatre. 2-“Literary magazin”, 1v. Baku, 1945

Мирвари Гахраманова
Бакинский государственный университет
(Азербайджан)
MIRVARI.QAHRAMANOVA@mail.ru

ПОЭТИЧЕСКОЕ ВОПЛОЩЕНИЕ НАСЛЕДИЯ АШУГА АЛИАГИ ШИРВАНЛЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается жизнь и творчество одного из мастеров- ашугов Ширвана Ашуга Алиаги (Касумов) Ширванлы. Генеалогическое древо искусства Ашуга Алиаги восходит к известным мастерам Ширвана. Это фундаментальное традиционное искусство дошло до наших дней в контексте отношений ученика-мастера. Однако классическая сущность искусства ашугов живет в творчестве многих мастеров, но многие из них не смогли сберечь классическую значимость данного искусства.

В данной статье также указывается, что Ашуг Алиага Ширванлы смог увековечить свое искусство без всякого нравственного изъяна и обучил потомков этому искусству в совершенной форме, то есть в своем стиле. Также в статье рассматривается, как ашуг оптимально использовал культурно-нравственные ценности, свойственные Ширвану, внутренний мир человека, его поведение и принципы морали, искусство и способности, естественную красоту. Также в творчестве ашуга, с одной стороны, продолжают традиции, исходящие из его родословного искусства, а с другой стороны, за счет индивидуального творчества эта традиция еще больше обогащается.

В данной статье широко описывается привлекательность художественности, эстетического веса слова в искусстве ашугов Ширвана в преподнесении Алиаги. Кроме того, в искусстве ашугов Ширвана вызывает интерес исполнение в творческой манере ашуга отдаление от вокализма и склонность к инструментализации.

Ключевые слова: ашугская школа Ширвана, ашуг Алиага, ашугский стих, поэтическое олицетворение, наставник, импровизация, традиция, национально-духовные ценности

Mirvari Gahramanova
Baku State University
(Azerbaijan)
MIRVARI.QAHRAMANOVA@mail.ru

POETIC EXPRESSION OF ASHUG ALIAGA SHIRVANLY'S HERITAGE

SUMMARY

The article deals with the life and creation of one of the master-ashuqs of Shirvan, Ashuq

Aliaga. Genealogical tree of ashuq Aliaga's art ascend to the renowned masters of Shirvan. This radical tradition reached us in the contest of master-disciple relations. However classical inwardness of ashuq art exists in the creation of various masters, most of them could not preserve classical importance of given art.

The article shows that ashuq Aliaga Shirvanly could immortalize his art from any moral influence and taught his disciples in his perfect manner. It is also described how the ashuq used cultural and moral worth of Shirvan, internal world of a man, his manner of action and moral principles, art and ability and natural beauty of whole Shirvan. So the ancestry tradition is continued in the creation of the ashuq, due to his individual creative approach this tradition is being enriched.

The attraction and aesthetic weight of a word in the creation of Shirvan ashuqs is widely described in the presentation of ashuq Aliaga. Besides, it arouses interest in estrangement of vocalism and devotion to instrumentalism in the manner of creation of Shirvan ashuqs.

Keywords: ashuq, Shirvan, people, saz, beautiful, master, modern, environment, word